

Boekbesprekingen

Carroll, Anthony, en Staf Hellemans, red. 2021. *Modernity and Transcendence. A Dialogue with Charles Taylor*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 242.

Wat kan het katholieke geloof nog betekenen in onze moderne westerse samenlevingen, hoe kan men katholiek zijn binnen onze moderne levensstijl? En wat vergt dat tegelijk van de katholieke traditie, welke stappen dient men te zetten binnen een niet-ophoudend leerproces? Dat zijn de kernvragen die Charles Taylor in 1996 stelde in zijn essay *A Catholic Modernity?* Het zijn vragen die direct verband houden met zijn cultuurhistorische analyses zoals onder andere die in zijn monumentale werk *A Secular Age*. Hij laat hierin zien hoe wij wat betreft religie in een post-Durkheimiaanse periode zijn beland, waarin religie haar rol als politieke *marker* en mobiliserende groepsidentiteit heeft verloren. Maar ook als een meer individueel ethos heeft religie het moeilijk gekregen, aldus Taylor. Immers, vanaf het einde der Middeleeuwen zijn wij langzamerhand in plaats van een 'poreus' individu een 'omsloten' zelf geworden, weinig ontvankelijk of aanraakbaar meer voor een spirituele of betoverde wereld. Naast deze cultuur-psychologische verandering heeft er ook een duidelijke levensbeschouwelijke verandering plaatsgevonden, waarin het transcendente aan betekenis heeft verloren. In plaats hiervan heeft zich een humanisme ontwikkeld dat ons een immanent kader voorhoudt, waarin er 'voorbij' *human flourishing* of menselijke ontplooiing geen hoger ideaal of ultiem doel meer is.

Taylor stelt zijn vraag naar de mogelijkheden voor een katholieke moderniteit niet alleen op basis van de bovengenoemde ontwikkeling van het omsloten zelf en het immanente frame. Hij verwijst ook naar het proces van 'unbundling', waarin religie loskomt van andere vormen van sociale participatie en waarin tegelijk het kerkelijke leven zelf uiteenvalt in afzonderlijke praktijken, zoals pelgrimages, kerkbezoek of charitatieve inzet (p. 185).

Het 25-jarig jubileum van Taylors vraag naar een katholieke moderniteit was voor de twee redacteurs Carroll en Hellemans aanleiding om dieper op deze kwestie in te gaan. Vooral omdat Taylor met zijn vraag aangeeft dat een soort van derde weg voor de Rooms-Katholieke Kerk kansrijk zou kunnen zijn, nu twee andere strategieën, i.c. een volkskerkelijke of een louter ethisch-politieke configuratie, passé zijn. De samenstellers hebben de gelegenheid benut om het specifieke vraagstuk van een katholieke moderniteit te verbreden naar andere religieuze moderniteiten. In lijn met Taylor formuleren Carroll en Hellemans dit vraagstuk van een religieuze moderniteit als een vraag naar de verhouding tussen transcendentie en moderniteit. Deze herformulering, waarin religie min of meer gelijk wordt gesteld aan transcendentie, zal in het vervolg van de bundel aanleiding geven tot een stevig debat.

Aan een zestal theologen, religiewetenschappers en filosofen uit evenzovele religieuze tradities is gevraagd om te reageren op Taylors essay, hoe zij moderniteit en religie/transcendentie verstaan, en wat zij vinden van een religieuze moderniteit, in analogie met Taylors idee voor een katholieke moderniteit. Vervolgens komt Taylor aan het woord waarin hij kort de diverse bijdragen becommentarieert en zijn vraag naar een katholieke moderniteit nader toelicht en actualiseert. Tot slot maken Carroll en Hellemans de balans op van deze dialoog met Taylor.

Het zal niemand verbazen dat deze opzet tot zeer diverse bijdragen heeft geleid, waarin de lezer zich een eigen weg moet banen. De auteurs komen uit diverse wetenschappelijke disciplines, en hebben hun bijdrage – zoals ook gevraagd – vanuit een specifieke religieuze traditie opgesteld. Dit blijkt te resulteren in uiteenlopende interpretaties van moderniteit, religie en transcendentie, die deels ook sterk van Taylor verschillen. Dat laatste maakt de bundel ook tot een spannende leeservaring.

Ik noem enkele discussies die als een rode draad door de verschillende bijdragen lopen. In de eerste plaats worden er vragen gesteld bij het concept moderniteit. Verhult het uitgangspunt van katholieke moderniteit niet dat er meerdere moderniteiten zijn, is modern (in de aanduiding van moderne tijd of samenleving) wel een inhoudelijk kenmerk en niet veeleer slechts een andere betiteling voor ‘huidig’, wordt hier niet een evolutionair ontwikkelingsperspectief gehanteerd? We zien deze vragen bijvoorbeeld terug in de bijdrage van de in 2019 overleden religiewetenschapper David Martin, aan wie de bundel ook is opgedragen. Martin bekritiseert het gebruik van begrippen als modernisering en secularisering omdat hiermee ten onrechte teleologische opvattingen binnensluipen over de richting van historische ontwikkeling (p. 9).

Veel auteurs stellen ook vraagtekens bij het concept transcendentie. Is er wel een tegenstelling tussen immanente en transcendente doelen zoals Taylor die hanteert? Zo schildert Bernice Martin in haar bijdrage over de charismatische bewegingen en pinksterkerken dat *human flourishing* in deze religieuze culturen als ‘spiritually sanctioned’ wordt gezien. Met andere woorden, in deze kerken zijn ‘wereldse’ strevingen dus helemaal niet in strijd met het geloof (p. 63). En de islamitische theoloog Diagne betoogt aan de hand van de diverse beschouwingen binnen de islam over het concept *dahr* (tijd) dat ‘transcendence is not at all opposed to the push of life and is not external to life’ (p. 136).

Ook vragen enkele auteurs zich af of de analyse van Taylor niet te sterk katholiek georiënteerd is. De filosoof en theoloog Cummings wijst erop dat Taylor het begrip transcendentie nauwelijks uitwerkt en impliciet veelal een traditioneel thomistische opvatting lijkt te hanteren van het transcendente als iets ‘beyond a bounded realm of nature’ (p. 100). In lijn hiermee stelt de katholieke theoloog Schüssler Fiorenza voor om het begrip ‘beyond’ met al zijn platoonse connotaties te vermijden (p. 80-81). De joodse antropoloog Boyarin wijst op een andere vorm van katholieke of christelijke blikvernauwing. Hij benadrukt dat geloof (*faith*) in het jodendom een heel andere betekenis en relevantie heeft dan

in het christendom. En dat de individuele spirituele zoektocht van de moderne (katholieke) mens niet herkenbaar is in de joodse collectivistische traditie (p. 158 ev.).

Het mag duidelijk zijn dat de bundel een grote diversiteit van gezichtspunten op het thema moderniteit en transcendentie biedt. Interessant om te lezen, maar naar mijn mening nauwelijks een antwoord op de specifieke vraag van Taylor naar de mogelijkheden voor een katholieke moderniteit. Na een korte en welwillende reactie op de diverse bijdragen keert Taylor dan ook terug naar zijn oorspronkelijke vraag van een katholieke moderniteit. Daarbij betreft hij ook actuele ontwikkelingen die zich naar zijn mening in de afgelopen 25 jaar in het Westen hebben voorgedaan, zoals het ontstaan van een grote groep spirituele zoekers. Deze zoekers hebben eigen persoonlijke voorkeuren, die deels sterk verschillen van die van de meer conservatieve of traditionele kerkleden. Taylor pleit ervoor deze zoekers te omarmen, en een pluriformiteit van religieuze beleving en uitingvormen binnen de Rooms-Katholieke Kerk te stimuleren. Tegelijk dient deze pluralistische en wellicht divergerende beweging gecomplementeerd te worden met een brede overlegstructuur in de bisdommen, waar katholieken met diverse geloofsopvattingen, motieven en praktijken elkaar kunnen ontmoeten. Op deze manier kunnen moderne karakteristieken zoals individualisering en democratisering hun plek krijgen in de Rooms-Katholieke Kerk.

In hun afsluitende beschouwing hernemen Carroll en Hellemans de diverse discussies, en verwijzen ook naar het werk van Hans Joas en Thomas Luckmann. De 'grote transformatie van religie en van het (quasi-)religieuze veld zelf' (p. 237) vormt, aldus de samenstellers, een enorme theoretische uitdaging voor de religiewetenschappen. Hellemans heeft daar zelf in zijn afscheidsrede ook al het nodige over gezegd. In deze brede theoretisering over moderniteit en transcendentie zou wat mij betreft ook zeker het werk van Hartmut Rosa over 'Resonanz' nuttige inzichten kunnen verschaffen.

Taylor's katholieke moderniteit heeft nog een lange weg te gaan, zoals hij ook zelf zegt aan het einde van zijn bijdrage. Hij doelt hierbij met name op de broodnodige verzoening tussen zoekers en conservatieve kerkleden, door middel van – zoals al eerder aangegeven – een brede overlegstructuur. In dat verband is het natuurlijk interessant dat Paus Franciscus momenteel een brede raadpleging onder katholieken laat uitvoeren, ter voorbereiding van de in 2023 te houden bisschoppensynode *Voor een synodale kerk*. Wordt Taylor na 25 jaar alsnog op zijn wenken bediend?

Ton Bernts
(Nijmegen)